

İki Kutlu Günün 90. Yıl Dönümü:

Ankara'nın Başkent Oluşu ve Cumhuriyet'in İlanı

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz

Sayın Rektör, Sayın Dekanlar, öğretim üyesi değerli meslektaşlarım ve Ankara Üniversitesinin sevgili öğrencileri,

İçinde bulunduğumuz 2013 yılının Ekim ayı, Cumhuriyet tarihimizde büyük önem taşıyan iki kutlu olayın 90. yılını doldurduğu bir aydır. Bunlardan birincisi 13 Ekim 1923 tarihinde *Ankara*'nın başkent oluşu, ikincisi de 29 Ekim 1923 günü, Türk tarihinin akışında çok önemli bir dönüm noktası oluşturan ve saltanat yönetiminden demokratik yaşama geçişin ifadesi olan Cumhuriyetin ilanıdır. Bu nedenle Ankara Üniversitesinin yeni öğretim yılına girişi dolayısıyla bir açış dersi niteliğindeki konuşmamızda kısaca Ankara'nın tarihî yapısına da işaret ederek bu iki konu üzerine eğilmek istiyoruz.

Ankara'nın Tarihî Yapısı ve Başkent Oluşu İle İlgili Gelişmeler

Ankara'nın daha doğrusu, göz bebeğimiz olan *Ankara*'mızın 13 Ekim 1923 yılında başkent oluşu, aslında her yıl Ankara Kalesinde başlayan törenlerle ve özel giysiler içindeki seğmenler tarafından yapılan çeşitli gösteriler ile kutlanmaktadır. Ancak, ben burada sizlere *Ankara*'nın T.C.'nin başkenti yani ülkemizin yönetim merkezi oluşu ile ilgili gelişmeleri kısaca ana çizgileri ile ve kaynaklardan alınan bilgilere dayanarak sunmak istiyorum.

Söz Ankara'dan açılınca, belirtmek gerekir ki Ankara yalnızca Cumhuriyet dönemindeki gelişmelerle ün yapmış bir şehir değildir. Onun tarih öncesine kadar uzanan ve çeşitli dönemlerde varlığını belirgin olarak ortaya koyan bir durumu da vardır. Nitekim tarihte Hatti, Hitit dönemlerinden geçerek Frigya uygarlığı, daha sonra Lidyalılar, Persler, Makedonlar, Galatyalılar, Roma ve Bizans İmparatorlukları ile Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları dönemlerinden geçerek ve arkasında önemli izler bırakarak günümüze ulaşmıştır. Ben bu konuda ayrıntılara inmeden, yalnızca Ankara'nın tarihî dönemlerdeki önemini dile getiren birkaç örnek vermekle yetineceğim.

Ankara'nın bilinen tarihi, paleolitik çağa, yani *Yontma Taş Devri*'ne kadar uzanmaktadır. Şehrin Eti Yokuşu'nda Antropolog Şevket Aziz Kansu tarafından idare edilen kazıların raporu *Eti Yokuşu Hafriyatı Raporu* başlığı ile 1937 yılında yayımlanmıştır. Bu raporda Ankara'nın en az M.Ö. 3.000 yıllarında iskân edildiği belirtilmiştir. Ankara'nın eskiliği ile ilgili buluntular bugün Anadolu Medeniyetler Müzesinin "*Çağlar Boyu Ankara*" galerisinde sergilenmektedir.

Hititler döneminde Ankara, *Hatuşaş* ve *Gordion*'dan başlayarak İç Anadolu bölgesinde, tarih boyunca, yerleşim merkezleri olan Kütahya, Afyon, Eskişehir, Konya gibi yörenin önemli şehirlerinden biri durumundadır.

Ankara'nın yer aldığı önemli bir dönem de Frigler dönemidir (M.Ö. XII. yüzyıl). O dönemde ülkenin başkenti yine *Gordion*'dur ve günümüz Ankara'sına 76 km. uzaklıktaki Polatlı ilçesinin sınırları içindedir.

Ankara ile ilgili bir başka bilgi de 2. yüzyıl ortalarında yaşamış olan gezgin (seyyah) *Pausanias*'tan alınmaktadır. Bu gezgin *Ankara* kentini Frig kralı *Gordios*'un oğlu *Midas*'ın kurduğunu ve aslında bir Frig kenti olduğunu, kentin anlamının da *Ankyra* biçimi ile Yunanca ve “gemi çapası” anlamına geldiğini bildirir. Hattâ kentin sembolü olan çapanın da Midas döneminde Jüpiter tapınağında saklandığını kaydeder. *Ankara* adı, günümüze uzanan çeşitli dönemlerde *Ankıra*, *Ankura*, *Angur*, *Engürü*, *Angora* gibi bazı ses değişimlerine de uğramıştır.

İlkin Galatlılarca yapıldığı tahmin edilen ve Bizans İmparatorluğu ile Anadolu Beylikleri döneminde daha sonraki şekline dönüştürülen 1.000 metre yüksekliğindeki Ankara Kalesi de o dönemlerde şehre iyi bir savunma olanağı sağlamıştır.

Ankara için önemli bir olay da şehrin M.Ö. 323 yılında Büyük İskender tarafından fethedilmiş ve onun kısa bir süre ölümüne kadar burada oturmuş olmasıdır.

Eldeki kaynaklara göre *Ankara*'nın önem kazandığı bir başka dönem de Pontus Yunanlıları dönemidir. Bu dönemde Ankara Karadeniz limanları ve Kırım ile kuzey; Asur, Kıbrıs ve Lübnan ile güney; Gürcistan, Ermenistan ve Pers İmparatorluğu ile de doğuda ticarî açıdan önemli bir merkez durumuna getirilmiştir. Daha sonraki dönemlerde Roma İmparatorluğu'na geçen ve Roman eyaletlerinin başkenti olan *Ankara*, büyük ticarî önem taşıyan bir merkez olma özelliğini sürdürmüştür. O dönem Ankara'sı, mermer duvarlarında *Augustus*'un faaliyetlerine ilişkin resmî kayıtların yer aldığı “*Augustus ve Roma Tapınağı*” ile de ün yapmıştır.

Daha yakın tarihleri içine alan Selçuklu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde de Ankara'nın üzerinde durulmaya değer önemli bir yeri vardır. 1071 yılında Malazgirt zaferi ile Türklere Anadolu'nun kapısını açmış olan *Alparslan*, 1073 yılında önemli bir askerî geçiş güzargâhı olan ve doğal kaynaklara sahip bulunan Ankara'yı ülkesine katmıştır. Selçukluları izleyen Osmanlı döneminde ve 1350 yılında şehir, devletin 2. sultanı *Osman Bey* tarafından ele geçirilmiştir. Ankara, Osmanlılar döneminde, 1402 yılında *Yıldırım Bayezit* ile Timurî hükümdarı *Timurlenk* arasındaki savaş dolayısıyla da tarihe geçmiştir.

Ankara'nın yukarıda belirtilen dönemlerde taşıdığı gözle görülür önem, Anadolu'daki yolların kuzeyden güneye ve doğudan batıya uzanarak bir kavşak

noktası oluşturmasına dayanmaktadır. Ayrıca “ipek yolu”nun Anadolu’dan geçmesi de bu durumu etkilemiştir. Bu nedenle de Ankara yukarıda belirtilen öteki Anadolu şehirleri ile birlikte önemli bir merkez durumuna girmiştir. Ankara’yı geliştiren bir başka özelliği de önemli bir esnaf teşkilatı niteliğindeki *Ahi* merkezlerinden biri oluşudur. Ayrıca, bu şehir Ankara keisinden elde edilen tiftik üreticiliği ve dokumacılığı ile de ün yapmış bulunuyordu.

Ancak, belirtmek gerekir ki XVI. yüzyıldan başlayarak Avrupa’da endüstrileşmenin gelişmesi ve ticarî açıdan deniz yollarının önem kazanması, *Ankara*’yı hızlı bir çöküşe doğru sürüklemiştir. Hele XVII. yüzyılda, gözle görölür bir gerileme sürecine girmiş olan Osmanlı İmparatorluğu’nda *Celali* isyanlarının da etkisi ile Ankara hayli sarsılmış ve gerilemiştir. Bu gerileme daha sonraki dönemlerde de süregelmiştir.

Osmanlı Devleti’nin Birinci Dünya Savaşı’ndan yenik çıkması üzerine İstanbul ve Anadolu’nun büyük bir kısmının *İtilaf Devletleri* tarafından istila edilmesiyle başlayan *Millî Mücadele* döneminde ise, başkentliğe doğru uzanan Ankara, yeni bir şekillenme ve gelişme sürecine girmiştir. Bu gelişme süreci ana çizgileri ile şu noktalarda özetlenebilir:

Ankara’nın Başkent Oluşu (13 Ekim 1923) İle İlgili Gelişmeler

Bilindiği üzere, Yunanlıların 15 Mayıs 1919 tarihinde *İzmir*’i ve Batı Anadolu’yu işgalinden 4 gün sonra da *M. Kemal*, millet egemenliğine dayanan bağımsız bir devlet kurma mücadelesinin gereklerini yerine getirmek üzere 19 Mayıs 1919 tarihinde *Samsun*’a çıkmış bulunuyordu. 25 Mayıs’ta da *Havza*’ya geçen ve kendisini milletin bir ferdi olarak çalışmaya adanmış olan *M. Kemal*, 12 Haziran 1919’da *Amasya*’ya gelmiştir. Amasya’da birleştiği çalışma arkadaşları ve öteki yetkililer ile birlikte *Amasya Genelgesi* diye bilinen ünlü genelgeyi hazırlamış ve yayımlamıştır. Bu genelgede; ülkenin bütünlüğünün milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu, İstanbul Hükümeti’nin üzerine aldığı sorumluluğu gereğini yerine getiremediğini, bu durumun milletimizi yok olmuş gibi gösterdiğini, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtarabileceğini, milletin içinde bulunduğu şartların gereğini yerine getirmek ve haklarını gür sesle dünyaya duyurmak için her türlü baskı ve kontrolden uzak millî bir hey’etin (yani *Hey’et-i Temsiliye*’nin) varlığının kaçınılmaz olduğunu, Anadolu’nun bu açıdan güvenli bir yeri olan Sivas’ta hemen millî bir kongrenin toplanması gereğini bildiren önemli maddeler yer alıyordu. Bu bakımdan *Amasya Genelgesi*, *Millî Mücadele*’de izlenecek yolu ana çizgileri ile belirten bir program niteliğinde idi.

Öncülüğünü yaptığı *Millî Mücadele* (Kurtuluş Savaşı)’de uygulamaları birtakım aşamalara ayırarak ve basamak basamak ilerleyerek hedefe ulaşma amacını

benimsemiş olan *M. Kemal*, bundan sonra Genelge'de açıkladığı Erzurum ve Sivas Kongreleri'ni toplamıştır.

23 Temmuz 1919 tarihinde toplanan ve 14 gün süren *Erzurum Kongresi*'nde, verilecek mücadelenin hedef ve ilkeleri tespit edilerek millî gücün örgütlenmesini sağlayacak önemli kararlar alınmış ve kamuoyuna duyurulmuştur. Bu kararları uygulamak üzere 9 kişilik bir *Hey'et-i Temsiliye* (Temsil Heyeti) ve başkanlığına da *M. Kemal* seçilmiştir.

Daha sonra 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında yine *M. Kemal*'in başkanlığında toplanan *Sivas Kongresi*'nde, Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar bazı değişikliklerden geçirilerek kabul edilmiştir. Ayrıca Erzurum'da seçilen Temsil Hey'eti'ne 6 kişi daha eklenerek üye sayısı 16'ya çıkarılmıştır. Bu hey'et aynı zamanda çalışma sınırlarını genişleterek *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin temsil hey'eti* durumuna getirilmiştir. Millî Mücadele döneminin beyni demek olan bu *Temsil Hey'eti*, çalışmalarını *TBMM*'nin açılışına kadar sürdürülmüştür. Ancak, *Hey'et-i Temsiliye*'nin çalışmalarını güvenli olarak yürütebilmesi için kendilerine sürekli bir çalışma merkezi seçmeleri gerekiyordu. Bu konuda ilkin Anadolu'nun güvenli bir yöresi olan, halkımızın da *M. Kemal* ve ekibine sıcak duygularla bağlandığı *Sivas*'ı merkez yapma eğilimi başgöstermiştir. Ne var ki, İstanbul Hükûmeti'nin devreye girmesi ile Elazığ valisi *Ali Galip*'in, *Sivas*'ı basarak kongreyi dağıtma, *M. Kemal* ve arkadaşlarını da tutuklayarak İstanbul'a götürme yönündeki planı ve buna eklenecek öteki birkaç tatsız olay, her ne kadar önceden haber alınarak gerçekleşmesi önlenmiş ise de, bu tatsız olaylar *M. Kemal*'e *Sivas*'ın sanıldığı kadar güvenli bir kent olmadığı duygusunu vermiş; bu nedenle de *Hey'et-i Temsiliye* için daha güvenli bir çalışma yerinin bulunması gereğini ortaya koymuştur.

İşte böyle bir geçiş döneminde *Ankara* devreye girmiş ve *M. Kemal* *Hey'et-i Temsiliye* üyeleri ile birlikte 27 Aralık 1919 günü *Ankara*'ya gelmiştir. Bu durumla ilgili olarak ve *Ali Fuat (Cebesoy)*'in anılarından yararlanılarak kısaca şu hususlara işaret edilebilir:

M. Kemal'in yakın arkadaşı olan *Ali Fuat Paşa*, *Milli Mücadele* (Kurtuluş Savaşı) döneminde, *Ankara*'da 20. Kolordu Komutanı olarak bulunuyordu. *Ali Fuat Paşa*, burada bir yandan kendi bölgesinden seçilip de *Sivas*'a gönderilecek delegelerin güvenliğini sağlarken bir yandan da *Ankara* ileri gelenlerinin ve memurlarının önemli bir kısmını, *M. Kemal*'in kişiliği ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili düşünceleri konusunda aydınlatma görevini yapıyordu.

Öte yandan *Ankara* halkı, daha *M. Kemal*'in *Amasya Genelgesi*'ni yayımladığı sıralarda, *İzmir*'in Yunanlılarca işgalini protesto için yapılan çağrıya uyarak mitingler

düzenlemişti. Bu arada İstanbul yanlısı vali Muhittin Paşa'nın tutum ve davranışları da halkın protestosu ile karşılanmış; olumsuz durumlara karşı gerekli önlemler alınmıştı.

Büyük *Nutuk*'ta yer alan bazı belgelerden ve *M. Kemal*'in bu belgelerle ilgili yorumlarından anlaşılmaktadır ki *İstanbul Hükûmeti*'nin ülkeyi kurtarma yönünde herhangi bir girişimde bulunmamış olması da Ankara'daki sivil yöneticilerin ve halk önderlerinin İstanbul'a karşı daha Hey'et-i Temsiliye Ankara'ya gelmeden önce radikal bir tavır almasına yol açmıştır. Demek oluyor ki böyle bir yer seçiminde:

a. Ankara ve çevre halkının Hey'et-i Temsiliye'ye gösterdiği sıcak kabul ve Kurtuluş Savaşı'na verdiği olağanüstü bir destek söz konusudur. Bu nedendir ki *M. Kemal* ve arkadaşları, Ankara'da hem kalabalık bir halk kitlesi tarafından coşku ile karşılanmış hem de bu coşku *M. Kemal*'in arkasında inançla yürümek şeklinde sürmüştür. Nitekim *M. Kemal* Ankara'ya girerken Dikmen sırtlarında kendisini karşılayan seğmen alayına ve Ankara'lılara “*Nasılsınız Ankaralılar?*” diye sorduğunda, verilen yanıt: “*Seni görmeye geldik, yolunda ölmeye geldik*” şeklindedir ve beklenenin çok üstündedir.

Aynı zamanda Ankara halkı o günkü olanaklar göz önünde tutulduğunda *Hey'et-i Temsiliye*'yi çok önemli bir maddi yardımla desteklemiş, yapılan bu yardımlar TBMM'nin kuruluşundan sonra da sürmüştür.

b. İkinci bir etken, Ankara'da oluşan Kuva-yı Milliye ruhudur. Bu ruh, düşman istilası altındaki ülkeyi kurtarmak için başta *M. Kemal* ve arkadaşları olmak üzere, Ankara'ya gelen her görev ve rütbedeki aydınların ve yurdun dört köşesindeki yurtseverlerin *Ankara*'yı kurtarıcı bir sembol olarak görmeleri ile oluşmuştur.

c. Bu seçimde tarihî dönemlerde olduğu gibi, Ankara'nın jeopolitik, stratejik ve coğrafi konumu da etkili olmuştur. Çünkü, Ankara, nereden bakılırsa bakılsın Türkiye'nin tam ortasına düşmektedir. Onun bu özelliği ve etrafının dağlarla çevrilmiş olması, şehrin işgalini güçleştiren bir husustur. Coğrafi konumu ile ilgili bir başka husus da batı cephesine yakın olmasıdır. *Batı Anadolu*'dan ve *İstanbul*'dan gelen demiryollarının *Ankara*'ya kadar uzanması, o günün çetrefilli koşullarında haberleşme olanaklarını daha kolay duruma getiriyordu. Ayrıca, jeopolitik açıdan da *Ankara*, Orta Anadolu gibi zengin bir üretim bölgesinin içinde yer almakta idi.

ç. *Ankara*'nın sürekli çalışma yeri olarak seçilmesindeki bir başka etken de işgal altında bulunan İstanbul'un siyasal ve toplumsal çevresine karşı duyulan güvensizlikti.

Bu türlü özelliklere sahip olan, ancak o gün için bakımsız kalmış bir Anadolu şehri durumunda bulunan *Ankara*'ya gelmiş olan *M. Kemal* ve *Hey'et-i Temsiliye üyeleri*, kendilerine tahsis edilen *Kalaba*'daki Ziraat Mektebi'ne yerleşmiştir. Yayımlanan bir bildiri ile de *Hey'et-i Temsiliye*'nin geçici merkezinin *Ankara* olduğu duyurulmuştur. Bu konuda Mazhar Müfit Kansu “Şimdilik *Hey'et-i Temsiliye* merkezi *Ankara*'da diyorduk. Oysa, biz çok önceden yani *Sivas*'ta *Ankara*'ya gitmeyi ve *Ankara*'nın sürekli merkez olmasını kararlaştırmıştık. Ancak, bu durumu yani merkez-i hükûmet (başkent) olmasını gizli tutuyorduk” demiştir.

Ankara'nın çalışma merkezi olarak seçilmesinin doğru bir karar olduğunu, o dönemde yaşanan olaylar da ortaya koyuyordu. Özellikle *Sakarya Meydan Muharebesi*, yer seçiminin ne denli isabetli olduğunu kanıtlamıştı. Bilindiği üzere, o zamana kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti *İstanbul* idi. Osmanlı Meb'usan Meclisi (Milletvekilleri Meclisi) de son kez 12 Ocak 1919 tarihinde toplanmıştı. 16 Mart 1919 günü de İngilizler *İstanbul*'a girmiş ve ilk olarak Meclis'i basmıştı. Bu olay üzerine birçok meb'us (milletvekili) *Anadolu*'ya geçmiş; yakalananlardan çoğu da tutuklanmıştı. Açıkça görülüyordu ki bu durumda Meclis'in *İstanbul*'da toplanma olanağı kalmamıştı. Milletvekillerinin toplanacağı ve ülkenin yönetileceği bir başkent gerekiyordu. Bu nedenle 19 Mart 1919 günü *M. Kemal* tarafından kimi illere ve komutanlıklara gönderilen genelgede “*Osmanlı Devleti'nin yaşamının sona erdiği*” bildiriliyor; “*Türk halkı kendi varlığını koruyacaktır*” deniliyordu. Bu genelgeden sonra Osmanlı Meb'usan Meclisi'nden gelen üyeler ile temsilciler *Ankara*'da toplanmaya başlamıştır. Böylece 23 Nisan 1920 tarihinde *Ankara*'da TBMM açılmış; meclisin ilk oturumunda da *M. Kemal*'i başkan seçmiştir. *Kurtuluş Savaşı*'nı başarıya ulaştıran bütün çalışmalar da bu mecliste alınan kararlar ile yürütülmüştür. Kurulan düzenli ordular ile yürütülen savaşlar ve 26-30 Ağustos 1922'de kazanılan *Başkomutanlık Savaşı* ile *Kurtuluş Savaşı*'mız tamamlanmıştır.

Ankara konusuna gelince: *M. Kemal* ve arkadaşları *Ankara*'da özledikleri toplumsal dayanışmayı buldukları ve *Ankara*, yukarıda belirtilen özelliklere sahip olduğu için artık yürütülen çalışmaların geçici merkezi olmaktan çıkıp *Türkiye*'nin başkenti olma sürecine girmiş bulunuyordu. Bu süreç ilkin TBMM'de oluşturulan bir komisyon çalışmaları ile başlamıştır. Meclis'in yayımladığı 28 Kasım 1920 tarihli kararnamede başkent olacak yerin özellikleri belirtilmiştir. *M. Kemal* de daha 1921 yılında yakınlarına *Ankara*'nın geleceğinden söz etmiş, hatta *Le Temps Gazetesi* yazarı *Mme. Gaulis*'e, başkent olacak şehrin *Ankara* olduğunu söylemiştir.

Milli Mücadele'nin başarıya ulaşması ve *Lozan Barış Antlaşması*'nın TBMM'de onaylanmasından sonra (24 Ağustos 1923), 23 Eylül-6 Ekim 1923 tarihleri arasında *İstanbul*'un yabancı işgal güçleri tarafından boşaltılması tamamlanmış; bunun üzerine de hükûmet merkezi sorunu gündeme gelmişti.

Hükümet merkezinin *İstanbul* mu *Ankara* mı olacağı konusundaki görüş ve tartışmalar sırasında, boğazların askerî bakımdan tamamen açık ve emniyetsiz oluşu, İstanbul'u savunma koşulları açısından çok güvensiz bir duruma getiriyordu. M. Kemal bu güvensizliği, “*Bir geminin topunun telaşına düşülecek yerde hükümet merkezi olamaz*” diye açıklamıştı. Bu konuda basında da yer alan birtakım tartışmalardan sonra, başkent sorununun sıkıntılarını *Lozan*'da da yaşamış olan İsmet Paşa, Malatya milletvekili olarak 13 arkadaşı ile birlikte, 9 Ekim 1923 tarihinde TBMM'ye tek maddelik bir kanun tasarısı vermiştir. Bu tasarının gerekçesinde: “*Türkiye'nin varlığının ve ülkenin güç kaynaklarının gelişmesinin sağlanması, Anadolu'nun merkezinde başkent kurma gereğini açıklıyor; coğrafi ve stratejik durum ile iç ve dış güvenlik de bunu gerekli kılıyor*” denmektedir. 13 Ekim 1923 tarihinde TBMM'de yapılan uzun görüşme ve tartışmalardan sonra çok büyük bir çoğunluk ile kabul edilmiş kanun maddesi şöyledir: “*Devletin makarr-ı idaresi (yani yönetim merkezi, başkenti) Ankara şehridir*”. Böylece 13 Ekim 1923 tarihinde *Ankara*'nın başkent olması yasal olarak da gerçekleşmiş; bundan sonra sıra *Cumhuriyet*'in ilanına gelmiştir.

Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923) İle İlgili Gelişmeler

Mustafa Kemal Atatürk'ün siyasî hayatı gözden geçirildiğinde, görülmektedir ki, o daha *Selanik*'te genç bir subay olduğu yıllardan başlayarak cumhuriyet düşüncesini benimsemiş bir liderdi. Bu nedenle *Samsun*'a çıktıktan sonraki faaliyetlerinde bir yandan Cumhuriyetle ilgili düşüncelerini geliştirirken bir yandan da geliştirdiği bu düşüncelerin gerçekleştirilebilmesi için elverişli koşulların oluşmasını bekliyordu.

O, 19 Mayıs 1919'da *Samsun*'a çıktığı gün, ülkenin içinde bulunduğu genel durumu büyük *Nutuk*'ta, özet olarak şu sözlerle dile getirmiştir: “Birinci Dünya Savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. İmzalanan ateşkes anlaşması ile Osmanlı memleketleri tümüyle parçalanmış, ortada bir avuç Türkün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. İmzalanan bu ateşkes anlaşması ile son mesele bunun da taksimini sağlamaktı. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi, anlamı kalmamış birtakım boş sözlerden ibaretti. Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da millî egemenliğe dayanan kayıtsız, şartsız, bağımsız bir Türk Devleti kurmaktı. İşte daha İstanbul'dan çıkmadan önce düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulanmasına başladığımız karar bu karar olmuştur” demektedir. Bu nedenle, millî (ulusal) egemenliğe dayanan bu rejimin kurulması gereğinin ilk ifadesi *Amasya Genelgesi*'nde yer almıştır. Yukarıdaki bölümün açıklamaları sırasında üzerinde durduğumuz *Amasya Genelgesi*'nde yer alan maddelerin hayata geçirilerek işleklik kazanabilmesi için Erzurum ve Sivas Kongreleri'nden başlayarak TBMM'nin açılmasına kadar uzanan, bu arada iç ve dış düşmanlara karşı direnme gereği de doğuran mücadele ile katedilen

yol, aslında millet egemenliği temelindeki mücadelenin başarıya ulaşmış aşamaları durumundadır.

M. Kemal, bu genelge ile Anadolu’da yer yer faaliyet gösteren millî müdafaa (millî savunma, ulusal savunma) örgütlerini bu hukuk temeline dayandırarak bütün toplumca kabul edilecek ve uyulacak bir duruma getirmek için doğrudan doğruya Türk milletinin temsilcilerinden oluşan bir meclis toplamak ve o meclisin kararlarına uymak istiyordu. Bu gerekçe ile 14 Haziran 1919 tarihinde, *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* (yani Hukuku Savunma Derneği) kurulmuştur. 22 Haziran 1919 tarihinde yayımlanan *Amasya Genelgesi*, işte böyle bir düşünceye dayanarak hazırlanmış olan ilk belge idi. Genelgede yer alan ve hepsi de çok önemli olan maddeler, *Millî Mücadele*’de izlenecek yolu gösterdiği gibi, Genelge tümü itibariyle Millî Mücadele sonunda kurulacak devletin adının ne olacağını da halka açıklayan bir belge niteliğinde idi.

23 Temmuz 1919 tarihinde *M. Kemal*’in kendi başkanlığında toplanan *Erzurum Kongresi*’nde yaptığı konuşmadaki: “...Millî sınırlar içinde vatanın bütünlüğünü, millî gücü etken ve millî iradeyi egemen kılma, manda ve himayenin kabul olunmaması, Meb’uslar (milletvekilleri) Meclisi’nin derhal toplanması” şeklindeki ifadeler, onun benimsemiş olduğu millî egemenlik düşüncesinin açık belirtileri idi. Bu kongrede yeni kurulacak devletin millî sınırları da gündeme gelmişti. Nitekim daha sonra 17 Ocak 1920 tarihli “millî and” niteliğindeki *Misak-ı Millî* genelgesi ile de artık millî ve bağımsız bir Türk ülkesinin sınırları çizilmiş bulunuyordu.

Erzurum Kongresi kararlarında yer alan bütün ifadeler, aslında, daha adı konmamış bir cumhuriyet idaresinin belirtileri niteliğinde idi. Kaldı ki *M. Kemal*, kongrenin kapandığı akşam, yaveri Mazhar Müfit (Kansu)’e, hatıra defterine yazılmak üzere: “*Zaferden sonra hükûmet şekli cumhuriyet olacaktır. Bunu size daha önce de bir sorunuz üzerine söylemiştim*”, “*Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince gereken işlem yapılacaktır*” biçiminde bir açıklama yapmış bulunmaktadır.

Daha sonra toplanacak olan *Sivas Kongresi*’nin hazırlıkları sırasında bütün yurttaki askerî ve sivil idarecilere gönderilen genelgeye ilişik mektupta yer alan: “*Artık İstanbul Anadolu’ya hâkim değil, tabi olmak mecburiyetindedir*” ifadesi ile de Anadolu’da yeni ve millî bir Türk Devleti’ni kurma kararındaki kesinliğe işaret etmekte idi.

4 Eylül 1919’da çalışmalarına başlayan *Sivas Kongresi*’nde, ülkenin geleceği ile ilgili önemli kararlar alınmıştı. Ancak, yukarıdaki bölümde belirtildiği üzere, bu kongre sırasında geleceğe yönelik çalışmaların engellenmesi için iç ve dış düşmanlar tarafından başvuru yollar, *Kuva-yı Milliye*’yi yıpratma girişimleri ve bazı direniş hareketleri, *M. Kemal*’in görevini hayli ağırlaştırıyordu. Ancak, bütün bu engellere rağmen, *M. Kemal*, kongreyi olağanüstü bir yetenekle idare etmeyi başarmıştır. Bu

kongre çalışmaları sırasında, daha önce birbirinden ayrı dernekler durumunda olan *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri*'nin birleştirilerek tek bir ortak derneğe bağlanması ve bütün ülkeyi içine alan bir *Hey'et-i Temsiliye*'nin oluşturulması, millet egemenliğine uzanan yolun yeni gelişme aşamaları durumunda idi. Nitekim, M. Kemal, bundan sonra 23 Nisan 1920 tarihine kadar ülke sorunlarını, başkanlığını yaptığı bu *Hey'et-i Temsiliye* ile yürütmüştür. Ayrıca, *Erzurum Kongresi* yalnızca Doğu Anadolu'yu temsil ediyordu. *Sivas Kongresi*'nde ise Batı Anadolu'dan ve Rumeli'den de delegeler geldiği ve ülkenin bütünü temsil edildiği için millî birlik ve beraberlik de sağlanmış oluyordu.

Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin yapıldığı dönemde, gerektilçe İstanbul ile de temaslar kurulmuştu. Bu temaslardan sonra, 12 Ocak 1920'de *Meclis-i Meb'usan* son toplantısını yapmıştı. Bu son Osmanlı Meclisi'nin en önemli işi, *Erzurum ve Sivas Kongreleri*'nde kabul edilen barış şartlarını öngören ve "ulusal and" anlamına gelen *Misak-ı Millî*'yi kabulüdür.

Yukarıdan beri özet olarak sıralanan bütün bu gelişmelerden sonra, artık cumhuriyete dayalı yeni bir devlet şeklinin kurulma aşamasına geçilebilirdi.

TBMM'nin Açılışı ve Cumhuriyetin İlanına (29 Ekim 1923) Uzanan Gelişmeler

Yukarıda işaret edildiği üzere, 9 Mart 1920 tarihinden başlayarak İstanbul'un *İtilaf Devletleri*'nce resmen işgalinden ve *Meb'usan Meclisi*'nin dağılmasından sonra, *Ankara*'da *TBMM*'nin kurulması karar altına alınmış ve 19 Mart 1920 tarihinde de milletin yeniden seçeceği temsilcilerden ve İstanbul Meclis-i Meb'usanı'ndan Anadolu'ya geçebilen üyelerinden oluşan yeni bir meclis kurma çalışması başlatılmıştır.

M. Kemal, 22 Nisan 1922 tarihinde yayımladığı bir genelge ile *Millet Meclisi*'nin 23 Nisan'da açılıp göreve başlayacağını, o günden başlayarak da milleti temsil yetkisini bu meclisin üstleneceğini bütün ülkeye, askerî ve sivil yöneticiler bildirmiştir. Böylece, 23 Nisan 1920'de devreye giren *TBMM* ile Türk tarihinde yeni bir dönem başlamış ve o gün *Ankara*'da yeni Türk Devleti'nin temeli atılmıştır. Görülüyor ki 23 Nisan 1920 tarihinde *Ankara*'da toplanmış olan Meclis'in varlığı bile Cumhuriyet yolunda atılmış büyük bir adım idi. Bu Meclis'te 24 Nisan 1920 tarihinde kabul edilen ilk *Anayasa*'da yer alan "*Hakimiyet (egemenlik) kayıtsız, şartsız milletindir*" ibaresine uygun olarak yürütülen siyasî rejim ise, henüz adı konmamış bir cumhuriyet idi. Çünkü bu dönemde, yeni Türk Devleti'nde millet egemenliği hâkim kılınarak millî egemenlik ilkesine işlerlik kazandırılmıştır.

Mustafa Kemal, *Millî Mücadele*'nin başarıyla sonuçlanarak ülkenin işgalci güçlerden kurtarılmasından sonra, Türk milletini ve devletini lââyık olduğu düzeye taşıyacak çalışmalarına başlamıştır. O, bu çalışmaların ilkin devletin yapısı ile ilgili

olması gerektiğini düşünüyordu. Bu doğrultuda gerekli girişimlerde bulunularak, cumhuriyetin önünde bir engel olarak yer alan saltanat, 1 Kasım 1922 tarihinde kabul edilen bir kanunla kaldırılmış ve önemli bir adım atılmıştır. 24 Temmuz 1923 tarihinde *Lozan Barış Antlaşması*'nin imzalanması ile, bağımsızlık tam anlamıyla elde edilmişti. Ancak, millî egemenlik ilkesini temel düstur olarak benimseyen yeni Türk Devleti'nin yönetim şekli açıkça belli değildi. Ortaya çıkaracağı bazı sakıncalar dolayısıyla devletin adı da konmamıştı. *TBMM*, bir kurucu meclis niteliğinde idi. Hükûmet de *TBMM Hükûmeti* idi. Meclis'in başkanı aynı zamanda hükûmetin de başkanı idi. Bu nedenle olağanüstü şartlarda hazırlanmış olan 1921 Anayasası ihtiyaçlara tam olarak cevap veremiyordu. Bu Anayasa'ya göre bir devlet başkanının ve kabine sisteminin olmaması, sık sık hükûmet bunalımlarına yol açıyordu. Özellikle 25 Ekim 1923 günü, *Fethi Bey* (Okyar)'in başbakanlıktan istifa etmesi ve yeni hükûmetin kurulamaması, Meclis'in çalışma gücünü ortaya koyarken, ülkenin içinde bulunduğu durumun ciddiyetini de gözler önüne seriyordu. Dolayısıyla bu problemin de çözülerek uygulamalara bir açıklık kazandırılması gerekiyordu. Bu nedenle, 28 Ekim akşamı, Çankaya'da yeni hükûmetin kurulma çalışmaları sırasında, başsız bir devletin olamayacağı görüşünün ortaya çıkması ve dış ülkelerde, "Türkiye'nin bir devlet başkanı bile yok" gibi sözlerin söylendiğinin ifade edilmesi üzerine, *M. Kemal*, Cumhuriyetin ilanı için beklenen günün geldiğini görerek yanında bulunanlara "*Yarın Cumhuriyeti ilan edeceğiz*" diyerek bu konudaki düşüncesini açıklamıştır.

M. Kemal aynı gece İsmet Paşa ile birlikte, 1921 Anayasası'nın devlet şeklini tespit eden maddelerinde değişiklik öngören bir kanun tasarısı hazırlamıştır. Söz konusu bu tasarı, 29 Ekim günü, önce Halk Fırkası Grubu'nda görüşülerek kabul edilmiştir. Aynı gün Meclis Genel Kurulu'na sunulan tasarı, yapılan görüşmelerden sonra burada da kabul görmüş; bu tasarı ile birlikte 16 milletvekili tarafından hazırlanan Cumhuriyetin ilanı yönündeki önerenin de Meclis'te oya sunulması ile *Cumhuriyet* resmen kabul ve ilan edilmiş oldu. Cumhuriyetin ilanından sonra, aynı gün 158 milletvekilinin de katılımı ile yapılan seçimin sonunda M. Kemal oybirliği ile cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı ile birlikte, kabine sistemine geçilirken aynı zamanda devletin demokratikleşmesi yolunda büyük bir adım atılmış ve daha ileriki yıllarda ülkeyi kültürel ve çağdaş gelişmelere ulaştıracak olan inkılaplar (devrimler) için de gerekli ortam hazırlanmış bulunuyordu.

Sayın davetliler, sizlere en içten sevgi ve saygılarımı sunarak burada konuşmama son veriyorum.

KAYNAKÇA

AKGÜN, Seçil, “Ankara’nın Başkent Oluşu”, *IX. Türk Tarih Kongresi: Kongreye Sunulan Bildiriler*, III. C. , 1989, s. 2067-2079.

Ankara İl Yıllığı, Ankara, 1967.

AKURGAL, Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, Ankara, 1998.

ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk (1919-1927)*, (yay. hazırlayan Z. Korkmaz), Atatürk Araştırma Merkezi Yay. , Ankara, 2005.

ATAY, Fakih Rıfki, *Atatürk Devri Hatıraları*, İstanbul, 1961.

AYTEPE, Oğuz, “Ankara’nın Merkez ve Başkent Olması”, A.Ü., İnkılap Tarihi Enst., *Atatürk Yolu Dergisi*, s.33-34, Mayıs-Kasım, 2004, s.15-22.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri

BAYKAL, Bekir Sıtkı, *Erzurum Kongresi İle İlgili Belgeler*, Ankara, 1969.

BIYIKOĞLU, Tefik, *Atatürk Ankara ’da (1919-1921)*, Ankara, 1951.

ÇAVDAR, Tefik, *Türkiye ’nin Demokrasi Tarihi*, Ankara, 2004.

DURSUNOĞLU, Cevat, *Milli Mücadelede Erzurum*, Ankara, 1946.

ERDOĞAN, Abdülkerim-GÜNEL, Gökçe-KILCI, Ali, *Tarih İçinde Ankara*, Ankara, 2007.

EROĞLU, Hamza, *Türk Devrim Tarihi*, Ankara, 1971.

İĞDEMİR, Uluğ, *Sivas Kongresi Tutanakları*, Ankara, 1969.

İNAN, Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Ankara, 1959.

KANSU, Mazhar Müfit, *Erzurum ’dan Ölümüne Kadar Atatürk ile Beraber I*, TTK Yayınları, Ankara, 1966.

KARACAN, Ali, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul, 1943.

KARAL, Enver Ziya, *Atatürk ’ten Düşünceler*, Ankara, 1969.

KOCATÜRK, Utkan, *Atatürk ’ün Fikir ve Düşünceleri*, Ankara, 1971.

LEWIS, Bernard, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, Arkadaş Yay., Ankara, 2006.

MERAY, Seha, *İsmet İnönü'nün Lozan Barış Konferansı Tutanakları, Belgeler*, Ankara, 1969.

MUMCU, Ahmet, *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Eskişehir, 1997.

ÖKTEM, Necdet, *Saltanatın Kaldırılması*, İzmir, 1972.

TOSUN, Ramazan, "Cumhuriyetin İlanında Kamuoyu", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 12, Selçuk Üniv. Yay., Konya, 2002.

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi 2. Kitap*, Ankara, 1998.

YÜCEL, Yaşar, "Atatürk'ün Cumhuriyetin Kuruluşundaki Görüş ve Etkinlikleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 25, (s. 23-39), Ankara, 1981.